

บทที่ 8

พระพุทธศาสนากับสังคม

ปัญหาที่ควรพิจารณาอย่างกว้าง ๆ ประการแรก คือ พระพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างไรบ้าง? เมื่อพิจารณาจากมูลฐานจะพบว่า พระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับสังคมมาโดยตลอด เริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้หนึ่งที่เคยอยู่ในสังคม การออกบวชศึกษาปฏิบัติอยู่ในสำนักของอาจารย์ คือการออกจากสังคมหนึ่งไปอยู่ในอีกสังคมหนึ่ง ที่มีการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน มีบางครั้งที่ปรากฏว่าทรงปลีกตัวห่างไกลจากสังคม เพื่อปฏิบัติวิเวกอย่างยวดยิ่ง ทรงปลีกเร้นเข้าไปปลีกที่พวกพรานไพร่ก็เข้าไม่ถึง ระยะเวลาที่ทรงประกาศศาสนาอยู่ก็มีอีกครั้งหนึ่งที่ทรงปลีกเร้นอยู่ในป่า มีช้างและวานรเป็นอุปฐาก¹ ส่วนเวลานอกนั้นทรงเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่เสมอ รวมความว่า พระพุทธเจ้าทรงอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม ดังนั้นคำสอนที่เกี่ยวกับบุคคลประเภทต่าง ๆ จึงมีอยู่มากมาย ในที่นี้จะนำมากล่าวประกอบการศึกษาตามสมควร ไม่ควรเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสังคม เพียงที่นำมากล่าวนี้เท่านั้น

บ่อเกิดของสังคม

กล่าวโดยธรรมชาติ มนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานก็อยู่ในประเภทสัตว์ด้วยกัน มีสัญชาตญาณเหมือนกันในเรื่องเหล่านี้ การกิน การหลับนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ ใน 4 อย่างนี้ การกิน การหลับ และความกลัว เป็นเรื่องส่วนบุคคลก็ได้ คือจะกิน จะนอน จะกลัว ลำพังคนเดียวก็ได้ ส่วนการสืบพันธุ์เป็นเรื่องของการจับคู่ หรือเป็นเรื่องคนคู่ ดังนั้นจึงเรียกพฤติกรรมนั้นว่า การเสพเมถุน แปลว่า งานของคนคู่ ออกมาเป็นเรื่องของโหราศาสตร์และดาราศาสตร์ เรียกว่า ราศีเมถุน ออกมาเป็นชื่อของเดือนเรียกว่า มิถุนายน เรื่องนี้เป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของสังคม เป็นจุดเริ่มแรกที่น่าไปสู่การสร้างที่มุ่งบัง ต่อมาก็กลายสภาพเป็นบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน และกลายเป็นเมืองในที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง เริ่มต้นจากการที่เพ่งมองกันเสมอ ๆ เป็นเหตุให้เกิดความกำหนัดยินดี คือเกิดความรู้สึกต้องการทางเพศ จนถึงขั้นเกิดความเร่าร้อนไปทั่วร่างกาย เมื่อไม่สามารถจะอดทนยับยั้งไว้ได้ เป็นเหตุให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ ต่อมาคนทั้งสองก็เสพเมถุน

1. ธรรมบท

กัน โดยไม่มีการปิดบังซ่อนเร้นแต่อย่างใด คนเหล่านี้เห็นเข้าก็พากันดำ่ว่า พร้อมกับไปรยฝุ่น ไปรยซี่ถ้าใส่บ้าง ปาดด้วยมูลโคบ้าง เมื่อมนุษย์เสพอัสัทธิธรรมกันเสมอ ๆ จึงได้มีการสร้างบ้าน เรือนเป็นที่กำบังขึ้นมา²

ข้อนี้แสดงว่า การสนองความต้องการทางเพศ เป็นเหตุสำคัญในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น ของสังคม ผลที่ติดตามมาคือการมีทายาท การถนอมรักทายาทของตน เป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในน้ำ ใจของมนุษย์อย่างแน่นอน เพราะแม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังรักลูกของมันให้เห็นอยู่ประจักษ์ อยู่ ส่วนในด้าน การประกอบอาชีพ ชีวิตสามภริยาเป็นจุดแรกของการเพิ่มผลผลิต เมื่อลูก ๆ เติบโต ขึ้น ผลผลิตก็เพิ่มพูนยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะเป็นการเสริมกำลังซึ่งกันและกัน ระหว่างสามีกับภริยา ระหว่างลูกกับพ่อแม่ ต่อจากนั้น การรวมตัวของบุคคลก็เกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ตามความ หมายของแต่ละกลุ่ม ของแต่ละสังคม จนปรากฏเป็นสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันการ ปกครอง สถาบันทางการศึกษา สถาบันศาสนา เป็นต้น³

อิทธิพลของความรัก

ชีวิตครอบครัวนอกจากมีมูลฐานมาจากแรงกระตุ้นทางเพศโดยตรงดังกล่าว แล้ว ยังเกิดจากเหตุที่ซับซ้อนยิ่งกว่านั้นอีก นั่นคือสิ่งที่เรียกกันว่า ความรัก มีลักษณะหลอมตัว ปรากฏเป็นความนิยมชมชอบ เป็นความพอใจไปเสียทุกส่วน ไม่ว่าจะเป็นส่วนรวมหรือส่วน ย่อย เป็นแรงกระตุ้นใจที่มีอิทธิพลอย่างยิ่ง แม้ผู้สร้างบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ก็ยากที่จะยับยั้ง ได้ เป็นเหตุให้ลืมกินลืมแก้ลืมพ่อแม่ได้ทั้งสิ้น เป็นเหตุให้เสียสละได้แม้กระทั่งชีวิต การเสีย สละนั้นน่าจะทำให้ความรักไร้ความหมายลงไป แต่กลับปรากฏเป็นมีความหมายยิ่งขึ้น ด้วย เหตุผลว่าได้ทำไปเพื่อความรัก ความรักที่เป็นเหตุให้เกิดศึกระหว่างเมืองก็มี ด้วยเหตุนี้ ความรัก จึงเป็นรสของอมตนิยายและการแสดงต่าง ๆ มากมาย

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเหตุของความรัก 2 ประการ คือ

1. ปุพเพสันนิวาส หมายถึงการเคยอยู่ร่วมกันในปางก่อน
2. ปัจจุบันหิตะ หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบัน⁴

ความรักที่เกิดขึ้นเพราะอิทธิพลของปุพเพสันนิวาสนั้น เป็นความรักที่เกิดขึ้นอย่าง ฉับพลัน เพียงแต่ได้ยินชื่อก็เกิดความรักได้ เป็นความรักที่เกิดขึ้นครอบงำจิตใจได้อย่างสิ้น เเชิง หรือที่พูดกันว่าเป็นความรักที่เซื่องเซื่องหัวใจ ทางพุทธศาสนากล่าวว่า เป็นความรักที่เจือ นผิวหนังเนื้อ และจดเยื่อในกระดูก หรือตรงกับที่กล่าวกันว่า รักเข้ากระดูก ในเรื่องนี้ มีตัวอย่างทั้ง 2. อัครัตถุญสูตร ที่ฌนิกาย ปาฎิกวรรค 3. ปรัชญาการศึกษา 4. อรรถกถาธรรม

ในวรรณคดีและทางศาสนา ตลอดถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน ดังตัวอย่าง เช่น

1. เรื่องพระลอกกับพระเพื่อนและพระแพง ซึ่งเป็นที่มาของบทโคลงตัวอย่างว่า

เสียงฤาเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอ๋ย
เสียงย่อมยอกใจใคร	ทั่วหล้า
สองเชื้อพี่หลับไหล	ลืมตื่น ฤาพี่
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเฝ้าฯ ⁵

ตามเรื่องนี้ปรากฏว่า ทั้งสองฝ่ายเกิดความรักจับจิตจับใจ แม้เพียงแต่ได้ยินการกล่าวขานถึงเกียรติศัพทเท่านั้น ยังไม่ทันได้เห็นรูปร่างหน้าตากันเลย และทั้งสามได้จับชีวิตลงด้วยกันเพียงด้วยความรักเท่านั้น เหมือนเกิดมาเพื่ออุทิศชีวิตสำหรับความรัก โดยที่ยังไม่มีโอกาสได้จีตจางเลย นักประพันธ์บางคนเรียกว่าเป็นความรักอมตะ ตัวบุคคลต้องตายเพราะความรัก แต่ตัวความรักไม่ตายตามบุคคล ความรักในเรื่องนี้ควรจัดอยู่ในประเภทบุพเพสันนิวาสเรื่องหนึ่ง

2. เรื่องโฆษกเศรษฐี ปรากฏตามเรื่องว่า โฆษกเกิดในฤกษ์เศรษฐี แต่ไม่ได้เกิดในสกุลเศรษฐี เศรษฐีประจำเมืองเกรงว่า ลูกของตนจะพลาดจากตำแหน่งเศรษฐีประจำเมืองในอนาคต จึงวางแผนฆ่าทารกโฆษก ด้วยการให้คนไปซื้อมาบอกว่าเพื่อเลี้ยงดู แล้วให้นำเด็กไปทิ้งในป่าช้าผีดิบ เพื่อให้เด็กอดอาหารตาย ผูกแพะได้ไปหากินในป่าช้านั้น แม่แพะลูกอ่อนตัวหนึ่ง ได้ยื่นคร่อมเด็กไว้แล้วย่อตัวลงให้เด็กตีนม เจ้าของแพะไปพบเข้าก็เกิดความรักเหมือนลูกแล้วนำเด็กไปเลี้ยงไว้ เศรษฐีก็ให้คนไปซื้อมาอีก แล้วให้นำเด็กไปไว้ที่ทางเกวียน เพื่อให้เกวียนทับตาย เมื่อกองเกวียนเดินทางไปถึงจุดนั้น โคลากเกวียนตัวจำฝูงก็ยื่นคร่อมเด็กไว้ไม่ยอมเดินต่อไปอีก นายเกวียนประหลาดใจเป็นอย่างมาก เมื่อลงไปดูจึงพบเด็กนอนหงายอยู่ใต้ท้องโค แล้วนำเด็กไปเลี้ยงไว้ด้วยความรักเหมือนลูก เศรษฐีก็ให้คนไปซื้อมาอีก แล้วให้นำเด็กไปโยนลงในแห เด็กตกลงไปนอนอยู่บนแคร่เกวาล์วที่ขึ้นปกคลุมปลายไม้ไผ่ที่ปากแห เหมือนกับนอนในเปลที่โยนไปโยนมา พวกช่างสานต้องการไม้ไผ่มาทำเครื่องสาน เมื่อไปตัดไม้ไผ่ก็พบเด็กและนำมาเลี้ยงไว้ เศรษฐีก็ให้คนไปซื้อเด็กกลับมาอีก ได้พยายามฆ่าเด็กด้วยวิธีการต่าง ๆ จนเด็กไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน และเจริญวัยขึ้นเป็นเด็กหนุ่มมีรูปร่างลักษณะดี เศรษฐียังไม่เลิกละความพยายาม วันหนึ่ง จึงเขียนจดหมายถึงเพื่อนที่อยู่อีกเมืองหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานผลิตหม้อดิน ในจดหมายนั้นบอกว่า เด็กหนุ่มคนนี้เป็นคนชั่วช้าไม่มีคุณสมบัติ ขอให้เพื่อนจัดการฆ่าเสีย แล้วโยนเข้าในเตาเผาหม้อให้สิ้นซากไปเลย ครั้นแล้วก็ใช้เชือกผูกจดหมายแขวนคอให้ไป

5. ลิลิตพระลอ

เมื่อเด็กหนุ่มโหมษกะเริ่มเดินทางไปในั้น ได้พบกับลูกชายของเศรษฐี ซึ่งกำลังแพ้ การพนันสกา ลูกชายเศรษฐีขอร้องว่า พ่ออย่าไปเลย น้องจะไปส่งจดหมายเอง ขอให้พี่ช่วยอยู่เล่น แก้มือให้น้อง น้องกลับมาจะได้ฉลองชัยชนะกัน ว่าแล้วก็รับจดหมายไปส่งแทน และถูกฆ่าตาม จดหมายฉบับนั้น เมื่อเศรษฐีออกมาพบว่าโหมษกะยังอยู่ และรู้ว่าลูกชายของตนถือจดหมายไป แทน ก็ร้องเสียงหลงว่าอย่าฆ่า ๆ แต่ลูกชายก็ถูกฆ่าตามคำสั่งของพ่อ เศรษฐีเศียดแค้นเป็นกำลัง และเขียนจดหมายผูกคอกไปเช่นเดิม

เมื่อชายหนุ่มโหมษกะไปถึงบ้านเศรษฐีผู้สหาย มีอาการเหนื่อยอ่อนนอนหลับ ลูกสาว เศรษฐีได้ยินหญิงคนใช้พูดว่า จัดห้องนอนให้ โหมษกะ เพียงเท่านั้นก็เกิดความรักขึ้นอย่างซาบซึ้ง รีบออกไปพบโหมษกะซึ่งกำลังหลับอยู่ นำจดหมายที่ผูกคอกออกมาอ่าน ได้ความว่าเป็นจดหมาย สั่งฆ่า เกิดความสงสารอย่างสุดซึ้ง ที่ชายหนุ่มถือจดหมายฆ่าตัวเองเพราะไร้การศึกษา จึงได้ทำการปลอมเนื้อหาของจดหมายเสียใหม่ว่า ผู้นี้เป็นลูกรักของเรา เป็นคนมีคุณสมบัติ ทุกประการ ส่งมาเพื่อให้เพื่อนจัดการแต่งงานกับบุตรของเพื่อน ต่อมาเศรษฐีก็ได้จัดการแต่งงาน ให้ตามจดหมายปลอมฉบับนั้น เมื่อบิดาของฝ่ายหญิงตายไป ก็ได้รับตำแหน่งเศรษฐีแทน และเมื่อเศรษฐีผู้พยายามฆ่าตนได้ล่องลับไป ก็ได้รับตำแหน่งเศรษฐีอีกเมืองหนึ่ง เรื่องนี้เป็นที่ มาของเรื่องอานุกาพย์ของปุพเพสันนิวาสน์ที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น ถ้าไม่ได้อาศัยอานุกาพย์ของ ปุพเพสันนิวาสน์ กับบุตรของเศรษฐีในเมืองนั้น คงถูกฆ่าตายและถูกเผาหมอดใหม่ไปในตาเผาหม้อดิน นั้นเอง⁶

3. เรื่องกุนทลเกสมีความเป็นมาว่า ชายหนุ่มผู้หนึ่งต้องโทษประหารชีวิต ก่อนทำ การประหารชีวิตมีระเบียบปฏิบัติว่า ต้องนำตัวโจรแห่งประจานไปรอบ ๆ เมือง เมื่อมีเหตุการณ์ เช่นนี้เกิดขึ้น จะมีประชาชนเรียงรายดูหน้าโจรไปตามถนนสายต่าง ๆ บางคนที่บ้านอยู่ติดถนนก็ เปิดหน้าต่างดูอยู่บนบ้าน บุตรสาวสวยของเศรษฐีผู้หนึ่ง ได้เปิดหน้าต่างดูกระบวนแห่โจรเช่น เดียวกับคนอื่น ๆ เมื่อกระบวนแห่โจรมาถึงบ้านเธอ และเธอได้เห็นหน้าโจรหนุ่มเท่านั้น ก็เกิด ความรักความสงสารเหลือที่จะอดกลั้นได้ เหมือนโจรหนุ่มผู้หนึ่งได้เข้าไปอยู่ในหัวใจของ เธอ จนไม่สามารถที่จะสลัดออกไปได้แม้แต่น้อย เธอได้วิ่งไปรบเจ้าบิดามารดาให้ช่วยเหลือ โจรออกมาให้ได้ เธอได้ประกาศเอาชีวิตเป็นเดิมพันว่า ถ้าไม่ได้โจรออกมาเธออยู่ไม่ได้ เธอจะ ต้องตายอย่างแน่นอน เมื่อบิดามารดาไม่อาจทัดทานได้ เกรงว่าจะเป็นอันตรายแก่ชีวิตของบุตร สาว ก็ได้วิ่งเต้นติดต่อกับเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์อย่างรีบด่วน โดยวิธีการนำนักโทษผู้ขึ้นฆ่าประหาร

6. ธรรมบท

แทน บุตรสาวเศรษฐีก็ได้โจรมาเป็นสามีสมความตั้งใจ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงถึงอำนาจของปุพเพสันนิวาส⁷

4. ตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว เป็นเรื่องที่ห่างไกลในอดีต แต่เรื่องต่อไปนี้เป็นเรื่องปัจจุบัน เมื่อไม่นานมานี้ ผู้เขียนได้อ่านหนังสือเรื่องเที่ยวป่าเที่ยวเมือง ปัจจุบันหาหนังสือเล่มนั้นไม่ได้ ทั้งจำไม่ได้แน่นอนว่าเป็นบทเรียนของท่านชื่อใด จำได้แต่สาระของเรื่อง หนังสือเล่มนั้นกล่าวถึงชีวิตของพระพุทธรูปหนึ่ง ท่านเป็นพระที่หนักแน่นในการปฏิบัติพุทธรูป ชีวิตได้รับการตรากตรำทรมานอย่างหนัก ครั้งหนึ่ง ท่านเดินทางกลางป่า จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปยังภาคเหนือเป็นเวลา 3-4 วัน ไม่มีบ้านผู้คน ไม่มีอาหารตกท้อง ดำรงชีวิตอยู่ด้วยน้ำที่ติดตัวไปบ้างเท่านั้น ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างสาหัส อีกทั้งอันตรายจากสัตว์ร้ายก็มีอยู่รอบตัว ต่อมาได้ออกบิณฑบาตที่บ้านชาวไร่ อำนาจปุพเพสันนิวาสได้บันดาลขึ้นอย่างฉับพลัน จิตที่เคยชื่นชมยินดีกับกัมมฏฐานก็กลับมาชื่นชมยินดีกับธิดาชาวไร่ อารมณ์รักกลายเป็นอารมณ์ภวณาไบหน้าบุตรสาวชาวไร่มาปรากฏเฉพาะหน้าแทนดวงกสิณ บุตรสาวชาวไร่ก็เช่นเดียวกัน และหาใช่แต่เท่านั้นไม่ ชาวไร่สองสามีภรรยาก็รักพระรูปนั้นเหมือนรักลูก ไม่ยอมให้ท่านเดินทางพุทธรูปไปที่ไหนอีก กลายเป็นความรักกลมเกลียวเหมือนเกิดมาในสายเลือดเดียวกัน พรหมจรรย์นั้นบอบบางเหลือเกิน ถ้าท่านไม่ใช่นักปฏิบัติที่หนักแน่นจริง ๆ พรหมจรรย์ก็สลายลงได้อย่างง่าย ๆ บาตรก็เปลี่ยนสภาพเป็นรังไก่ที่บ้านชาวไร่ตนเอง

แต่พระภิกษุรูปนี้เป็นพระนักปฏิบัติอย่างแท้จริง ท่านตั้งปณิธานแน่วแน่ว่าจะรักษาพรหมจรรย์ไว้ให้ได้ เพื่อกำจัดความรู้สึกในสตรีเพศผู้นั้น ท่านได้เริ่มใช้วิธีลดอาหารให้น้อยลงและน้อยลงโดยลำดับ เมื่อความรู้สึกในสตรีเพศยังมีอยู่ ท่านได้ตัดสินใจอดอาหารอย่างเด็ดขาด เอาชีวิตเข้าแลก การอดอาหารได้เป็นไปหลายเวลา จนกระทั่งท่านได้สลบไป เมื่อฝนตกได้รับความชุ่มเย็นจึงได้ฟื้นคืนสติขึ้นมา ทำความเข้าใจกับตนเองว่าเรากำลังทำอะไร ประคองสติไว้มั่นคง เริ่มภวณาก็มีภูมิต่อไป ในที่สุดอารมณ์แห่งความรัก ไม่ได้โอกาสเข้ามาจับเกาะใจท่านได้อีก แต่ท่านก็ยังไม่วางใจตนเองนัก เพราะยังมีโอกาสพบกันได้อีกในเวลาไปรับบิณฑบาตประจำวัน มาวันหนึ่ง ท่านจึงกล่าวลาครอบครัวชาวไร่ พร้อมด้วยอนุโมทนาที่ได้ถวายอาหารบิณฑบาตเลี้ยงชีพมาสำรวมใจในสมณเพศแล้วจากครอบครัวชาวไร่ ลัดเลาะเข้าป่าเดินทางปฏิบัติต่อไป โดยที่ชาวไร่สามพ่อแม่ลูกนั่งน้ำตานองหน้า ด้วยความรู้สึกว่าลูกชายของเราพี่ชายของเราตายเสียแล้ว หลังจากนั้น ความเงิบเหงาก็ปกคลุมบ้านชาวไร่ต่อมาอีกนาน⁸

8. หนังสือเที่ยวป่า

7. ธรรมบท

ความรักที่เกิดขึ้นเพราะอาณาภาพของบุพเพสันนิวาส มีกำลังรุนแรงและรวดเร็ว โดยไม่ยกเว้นว่าใครเป็นใคร น่าจะเช่นเดียวกับพายุไซนร้อนที่มีกำลังสูง พัดผ่านไปทิศทางใด ต้นไม้ใหญ่ใหญ่หักล้มกระจายเป็นทาง แม้ที่ปลอดภัยอยู่บ้างก็ต้องบอบช้ำ ต้องใช้เวลานานพอสมควรจึงจะฟื้นตัว พระพุทธศาสนากล่าวเรื่องชีวิตในระบบสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดที่นับชาติไม่ถ้วน ทุกชีวิตมีโอกาสที่จะเคยเป็นสามีภริยากันได้ ความรักใคร่กันในชาติหนึ่งหรือหลายชาติ ยังมีกำลังติดตาม และกำลังแห่งความรักนั้นเอง ปรากฏเป็นอาณาภาพของบุพเพสันนิวาส ซึ่งจะได้กล่าวถึงในอีกตอนหนึ่งข้างหน้า

ส่วนความรักที่เกิดจากการเกื้อกูลกันนั้น เป็นเรื่องของความเห็นอกเห็นใจกันในปัจจุบัน รู้ใจกัน เข้าใจกัน วนเวลาที่ผ่านไปคือการก่อตัว การพักตัวของความรัก มีตัวอย่างที่เห็นได้ในสังคมปัจจุบันมากมาย ชายหญิงที่เป็นภสกรก็อาศัยภสกรกรรมเป็นสื่อให้เกิดความรัก อาจจะเริ่มต้นด้วยการผลัดเปลี่ยนกันดำเนินา ผลัดเปลี่ยนกันเก็บเกี่ยวข้าว ผลัดเปลี่ยนกันดูแลวัวควายปลายทุ่ง ความรักระหว่างชายหญิงก็เกิดขึ้นได้ นักเรียน นักศึกษาหลายคู่ ที่เกื้อกูลกันในการศึกษาเล่าเรียน เขาเห็นอกเห็นใจกันเข้าใจกัน หลังจากจบการศึกษาประกอบอาชีพแล้ว ก็แต่งงานกัน บางคู่ความรักงอกงามรวดเร็วกว่าการเรียน จึงแต่งงานกันโดยที่การศึกษายังไม่ทันสำเร็จก็มี บางคู่เนื่องมาจากเกิดอุบัติเหตุแก่ฝ่ายหนึ่ง และอีกฝ่ายหนึ่งเข้าช่วยด้วยอัธยาศัยอันดีงาม มีอุปการคุณเป็นพื้นฐานแห่งความรัก และในที่สุดเขาก็ตกลงแต่งงานกัน ชายหญิงรักกันเพราะเหตุนี้มาก ไม่ได้นำเรื่องใด ๆ มากล่าวเป็นตัวอย่าง เพราะมีปรากฏเป็นตัวอย่างให้เห็นอยู่แล้วในสังคมทั่วไป

สิ่งผูกพันใจชายหญิง

เป็นความจริงโดยธรรมชาติ ชายหญิงมีธาตุแท้ของอัตภาพต่างกัน ชีวิตของชายสำเร็จมาจาก ปุริสภาวะ คือ ความเป็นชาย และหญิงสำเร็จมาจาก อิตถิภาวะ คือ ความเป็นหญิง ภาวะของเพศทั้งสองสำเร็จมาจากกรรมอีกชั้นหนึ่ง ความเป็นชายและความเป็นหญิง มีหลายสิ่งหลายอย่างที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น สภาพที่มีหนวดเครา บุคลิกภาพที่เข้มแข็ง บึกบึน ร่างกายกำยำ เหล่านี้ทางพุทธศาสนาเรียกว่า ปุริสภาวะ คือ ความเป็นชาย ส่วนสภาพที่ไม่มีหนวด มีความนุ่มนวลของเนื้อถัน หรือที่เรียกว่าต่อมน้ำนม เป็นต้น เป็นบุคลิกที่ละมุนละไมอ่อนไหวง่าย เหล่านี้คือ อิตถิภาวะ คือ ความเป็นหญิง

จากภาวะที่แตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามนี้เอง เป็นเหตุให้ชายหญิงมีอิทธิพลเหนือกว่ากัน ซึ่งหมายความว่า ภาวะของชายมีอิทธิพลเหนือใจหญิง และภาวะของหญิงมีอิทธิพลเหนือใจชาย อิทธิพลเหล่านั้นซึมซาบอยู่ใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ส่วนประกอบชีวิตเหล่านี้ของหญิง สามารถครอบงำใจชายได้อย่างเหนียวแน่น ความจริงจึงปรากฏในประวัติศาสตร์ว่า แม่ทัพนายกองที่เกรียงไกร ยังต้องพ่ายแพ้ต่ออิทธิพลของสตรีผู้อ่อนหวาน ฤๅษีที่ได้มานสมาบัติ เป็นเหตุให้ฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็ยังเสื่อมจากมานสมาบัติ แม้พระโพธิสัตว์ผู้สร้างบารมีเพื่อตรัสรู้ ก็ยังต้องบวชสึกถึงหลายเวลา เพราะมีความจริงว่า ไม่มีผู้ใดสามารถครอบงำจิตใจของชายได้ยิ่งไปกว่ารูปของสตรี แม้กลิ่น เสียง รส สัมผัส ก็เช่นเดียวกัน⁹

ธรรมชาติย่อมให้ความยุติธรรมอยู่เสมอ คือในทางที่ตรงกันข้าม ก็ไม่มีรูปใดที่สามารถครอบงำจิตใจของสตรียิ่งไปกว่ารูปของชาย แม้เสียง กลิ่น รส สัมผัสก็เช่นเดียวกัน¹⁰ ดังนั้น ทั้งชายและหญิงต่างมีอิทธิพลเหนือกว่ากัน หรือถ้าจะพิจารณา ว่ามีจุดอ่อน ก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุนี้ ชายกับหญิงจึงยากที่จะแยกจากกันได้ เพราะต่างฝ่ายต่างมีจุดเหนือและจุดอ่อนในตัวเอง นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง คือ ฟรอยด์ จึงกล่าวว่า ชีวิตของมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของเพศตรงกันข้าม ดูตัวอย่างง่าย ๆ ในชีวิตของครอบครัว ลูกชายมักจะติดพันอยู่กับแม่ และลูกหญิงมักจะนิยมชมชอบอยู่กับพ่อ ตามหลักการทางพุทธศาสนา สภาพจิตของคนทั่วไป ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกามารมณ์ มีความรู้สึกในเพศตรงกันข้ามเป็นหัวหน้า สภาพจิตของปุถุชนจึงเรียกว่า กามพจน์ หมายความว่า ท่องเที่ยวผูกพันอยู่ในเรื่องกาม คือความรักใคร่พอใจในสิ่งที่น่าปรารถนา แม้พระอริยบุคคลระดับพระโสดาบัน สกทาคามี ก็ยังมีพันธะในเรื่องเหล่านี้ ต้องในระดับพระอนาคามี พระอริยบุคคลระดับที่ 3 จึงจะทำลายอิทธิพลของกามารมณ์ หรือปัญหาเพศสัมพันธ์ลงได้อย่างสิ้นเชิง

หลักธรรมหมวดหนึ่ง ได้กล่าวถึงการที่สตรีผูกพันชายไว้ได้ ด้วยลักษณะ 8 อย่างเหล่านี้ คือ

1. รูปร่าง
2. การยิ้มแย้ม
3. การพูดจาปราศรัย
4. การร้องเพลง
5. การร้องไห้

9,10. เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย

6. กิริยามารยาท
7. ของกำนัล
8. สัมผัส¹¹

ความจริง แม้ชายก็ผูกพันใจหญิงด้วยสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่มือทิพพลต่อเพศตรงกันข้าม เรื่องนี้ปรากฏเป็นความจริงอย่างหนึ่งในโลกทั่วไป เว้นแต่ผู้ที่ชื่นชมกับฉันทสมาบัตินไปเสียแล้ว

ผู้เกิดมามีรูปร่างดีนับเป็นผลบุญที่ได้ทำมา เป็นทุนให้เกิดความนิยมชมชอบนับแต่พอมองเห็นแต่ถ้าขาดการยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาหยาบกระด้าง ก็ยากที่จะผูกใจเพศตรงกันข้ามได้ ส่วนผู้ขาดรูปสมบัติ จำต้องเพิ่มพูนคุณสมบัติด้านอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะจะเพิ่มพูนได้ เช่น การยิ้มแย้มแจ่มใส การพุดจาปราศรัยไพเราะ การมีกิริยามารยาทดีงาม การมีน้ำใจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะเข้ามาชดเชยส่วนอื่นที่ด้อยไป และอาจจะเป็นสิ่งผูกพันจิตใจได้เหนียวแน่นกว่ารูปร่างเสียอีก เพราะรูปร่างนั้นไม่นานก็ตกอยู่ในสภาพของชราอย่างแน่นอน ส่วนน้ำคำเป็นสิ่งที่ยากซึ่งตรึงใจได้นาน อย่างที่กล่าวกันว่า

อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก

แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย¹²

อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องที่ไม่ได้สำคัญในสำคัญของรูปร่าง และไม่ใช่ว่าเฉพาะแต่ในโลกมนุษย์เท่านั้น แม้ในเทวโลกก็มีความสำคัญ จะเห็นได้จากเรื่องของเทพธิดาองค์หนึ่ง เมื่อเป็นมนุษย์เป็นสตรีที่ได้สร้างความคิด จิตไปเกิดเป็นเทพธิดาอยู่ระหว่างพรมแดนของเทพบุตร 2 องค์ ความงามในเรือนร่างของเทพธิดา เป็นเหตุให้เทพบุตรทั้งสองปรารถนาได้ครองเทพธิดาตรงกัน เมื่อตกลงกันไม่ได้ จึงพากันไปหาพระอินทร์ให้พิจารณาตัดสิน พระอินทร์ได้ทำการสอบถามเทพบุตรทั้งสอง

“ท่านมีความรู้สึกอย่างไร เมื่อเห็นเทพธิดา” พระอินทร์ถามเทพบุตรองค์หนึ่ง
 “จิตใจของข้าพเจ้าปรากฏเหมือนกลองที่ถูกตี” เทพบุตรองค์หนึ่งตอบ

ท่านละ จิตใจเป็นอย่างไร?” พระอินทร์ถามอีกองค์หนึ่ง

“เหมือนธงที่ถูกลมพัดอย่างแรง” อีกองค์หนึ่งตอบ

“อย่างไรก็ตาม แม้ท่านทั้งสองไม่ได้เทพธิดาองค์นี้ ก็ยังมีชีวิตอยู่ได้”

ส่วนเราถ้าไม่ได้เทพธิดานี้ เห็นจะต้องตายอย่างแน่นอน” พระอินทร์กล่าว

11. พันธสูตรอฎฐ.อัง.

12. สุนทรภู่

เรื่องนี้แสดงว่า แม้พระอินทร์ก็เหลือที่จะอดทนต่อเรือนร่างที่งดงาม¹²

สิ่งผูกพันประการสุดท้าย คือ สัมผัส ก็มีความสำคัญไม่น้อย เพราะสัตว์โลกทั่วไปตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความสุขทางเนื้อหนัง บางคนแม้เรือนร่างไม่ดีแต่ผัสสะดี ก็ประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างสูง มีตัวอย่างเรื่องสตรีผู้หนึ่งมีนามว่า บัญจปาปา ตา หู จมูก ปากของเธออยู่ในสภาพผิดปกติ เป็นที่น่ารังเกียจแต่มีผัสสะดี ในที่สุดได้เป็นราชินีถึงสองเมือง เรื่องนี้เห็นจะไม่ต้องอธิบายกันมาก เพราะเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลกก็อยู่ทั่วไป

ประเภทของสามีนภรรยา

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จประทับระหว่างมธุรากับเมืองเวรัญชา ณ โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง สามีนภรรยาได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นจำนวนมาก พระองค์ได้ตรัสประเภทของสามีนภรรยาไว้เป็น 4 คู่ คือ

คู่ที่ 1	สามีนดี	ภริยานดี
คู่ที่ 2	สามีนดี	ภริยาเทวดา
คู่ที่ 3	สามีนเทวดา	ภริยานดี
คู่ที่ 4	สามีนเทวดา	ภริยาเทวดา

หรือถือถือเอาใจความว่า

คู่ที่ 1	สามีนไม่ดี	ภริยานไม่ดี
คู่ที่ 2	สามีนไม่ดี	ภริยานดี
คู่ที่ 3	สามีนดี	ภริยานไม่ดี
คู่ที่ 4	สามีนดี	ภริยานดี

ลักษณะของสามีนและภริยานไม่ดีนั้น คือ

1. เป็นคนผิดศีล 5
2. เป็นคนมีบาปกรรม เช่น ความโหดร้ายทารุณ
3. เป็นคนตระหนี่
4. ดำว่าสมณะ สัตบุรุษ¹⁴

ส่วนลักษณะของสามีนภริยานที่ดี หรือที่เรียกว่า สามีนเทวดา ภริยาเทวดา นั้น คือ

1. เป็นคนประพฤติตามศีล 5

13. อรรถกถาธรรมบท 14. สังวาสสูตร จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย

2. มีกัลยาณธรรม เช่น เมตตาการุณ
3. ปราศจากความตระหนี่
4. ไม่ด่าว่าสมณะ สัตบุรุษ¹⁵

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าทั้งสามีภริยาประพฤติสุจริตเหมือนกัน จัดเป็นครอบครัวไม่ดี หรือที่เรียกว่าครอบครัวผี ส่วนที่ประพฤติสุจริตทั้งสองฝ่าย จัดว่าเป็นครอบครัวดี หรือครอบครัว เทวดา สำหรับครอบครัวที่ฝ่ายหนึ่งดี อีกฝ่ายหนึ่งไม่ดี ก็เป็นครอบครัวกึ่งผีกึ่งเทวดา และเป็นที่น่าสังเกตต่อไปว่า หลักเกณฑ์ในการจัดประเภทครอบครัวดังกล่าวนี้ ไม่ได้เป็นไปตาม ระบบของวรรณะ 4 ที่เป็นหลักสังคมทั่วไปของอินเดีย หลักการจัดประเภทดังกล่าว ไม่เกี่ยวกับ เรื่องเศรษฐกิจ หรือยศศักดิ์อะไรทั้งสิ้น แต่ถือเอาคุณธรรมเป็นหลักในการจัดประเภท การที่จะ ดูแต่หลักทรัพย์สมบัติอย่างเดียว จึงเป็นการไม่แน่นอน ดังนั้น ครอบครัวที่ปรากฏในสหายดาของ คนทั่วไปว่า เป็นครอบครัวที่มั่งคั่ง ความจริง อาจจะเป็นครอบครัวที่ไม่ดีก็ได้ หรือครอบครัวที่ ยากจน แต่เนื้อแท้เป็นครอบครัวที่ดีก็ได้ อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ย่อมส่งถึงค่านิยมของครอบครัว ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ว่าพระพุทธศาสนายกย่องเชิดชูครอบครัว อย่่างไร และทำให้มองเห็นวิธีการสร้างเมืองมนุษย์ให้ปรากฏในรูปของเมืองสวรรค์ได้ ตามหลัก การที่กล่าวแล้ว

ในอีกแห่งหนึ่ง ได้กล่าวจำแนกภริยาออกเป็น 7 ประเภท คือ

1. ภริยาเพชรฆาต คิดแต่ประทุษร้ายสามี ยินดีกับชายอื่น ดูหมิ่นสามีของ ตนเอง พยายามฆ่าหรือให้ชายอื่นฆ่าสามีของตนเอง
2. ภริยาโจร สามีทำการงานใด ๆ มีรายได้มา พยายามยกยอกทรัพย์นั้น เก็บไว้ใช้จ่ายคนเดียว หรือเที่ยวหาความสุขกับคนอื่น
3. ภริยาเป็นนาย ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินมาก ปากร้าย กล่าวคำ หยาบกับสามี แม้สามีจะขยันอย่างไร ก็ไม่วายข่มขู่ไม่ละเว้น
4. ภริยาตุจมารดา อนุเคราะห์แก่อกุลสามี ทำประโยชน์แก่สามี เอาใจใส่ดูแล สามี เหมือนมารดาดูแลบุตร และรักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้
5. ภริยาตุจพี่สาวน้องสาว เคารพสามี มีความละเอียดต่อความชั่วเสีย หาย อยู่ในโอวาทของสามี ประพฤติตนเหมือนเป็นพี่เป็นน้องกันมา

15. สังวาสสูตร ที่อ้างแล้ว

6. ภริยาอุจเพื่อน มีความประพฤติดี มีมารยาทดีต่อสามี มีความยินดีชื่นชม
เมื่อได้พบเห็นสามีตน

7. ภริยาอุจทาสี ไม่โกรธตอบแม้เมื่อถูกว่ากล่าว ไม่ด่าตอบเมื่อถูกด่า
ว่า แม้สามีจะลงโทษว่ากล่าวอย่างไร ก็มีน้ำอดน้ำทน

บรรดาภริยา 7 ประเภทดังกล่าวนี้ ภริยา 3 ประเภทเหล่านี้ คือ ภริยาอุจเพชฌ
ฆาต ภริยาอุจโจร และภริยาอุจนาย จัดเป็นภริยาที่ไม่มีศีลธรรม เป็นภริยาหยาบช้า ไม่ประพฤติ
เอื้อเฟื้อ ตายแล้วไปตกนรก ไปทุกติ

ส่วนภริยา 4 ประเภทเหล่านี้ คือ ภริยาอุจมารดา ภริยาอุจที่สาวน้องสาว ภริยาอุจ
เพื่อน และภริยาอุจทาสี จัดเป็นภริยามีศีลธรรม อยู่กับสามีได้ยืนนาน ตายแล้วไปสุคติ

ตามเรื่องเล่าว่า นางสุชาดา สะใภ้คนหนึ่งของอนาถบิณฑิกเศรษฐี มาจากสกุลที่มั่งคั่ง
ไม่เชื่อฟังบิดามารดาของสามีและสามี ได้ฟังเรื่องนี้แล้ว ประกาศตนต่อพระพุทธเจ้า
ว่า จักเป็นภริยาอุจทาสีของสามี ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นไป¹⁶

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อภริยามี 7 ประเภทดังกล่าวแล้ว เพราะแตกต่างกันทางด้าน
คุณสมบัติ สามีก็น่าจะจัดประเภทคุณสมบัติได้เช่นเดียวกัน สามีที่ดีย่อมอยู่ในฐานะเป็นสามีอุจ
ดาบ้าง อุจเพื่อนบ้าง อุจพี่ชายบ้าง ส่วนสามีที่ไม่ดีก็เป็นประเภทสามีเพชฌฆาต สามีโจร
ตามตัวอย่างที่ปรากฏในสังคัม อีกประการหนึ่ง การใช้ชีวิตในฐานะเป็นสามีภริยา ย่อมเป็นเหตุ
ให้ไปสุคติและทุกติได้ กล่าวคือไปสวรรค์บ้างไปนรกบ้าง ความจริงแล้วคือการประพฤติจริย
ธรรมทางสังคัมส่วนหนึ่งนั่นเอง ถ้าสามีดีและภริยาเป็นผู้ปฏิบัติดี ก็คือการประพฤติดีต่อคนดี
และถ้าภริยาดี สามีประพฤติดี ก็คือการประพฤติดีในคนดีเช่นเดียวกัน ตรงกันข้าม
การปฏิบัติถูกต้องก็เป็นการประพฤติจริยธรรมทั้งสิ้น

ข้อปฏิบัติของชีวิตครอบครัว

ชีวิตครอบครัวเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ การจะทำพูดคิดเรื่อง
ใด ๆ อย่างน้อยที่สุดก็เกี่ยวข้องกับคนอื่นขึ้นมาอีกคนหนึ่ง คือสามีหรือภริยา เคยมีบิดามารดา
2 คนก็เพิ่มขึ้นเป็น 4 คน ญาติพี่น้องก็เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณทั้งสิ้น ดังนี้ การประพฤติจริยธรรมทาง
สังคัมก็เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณเช่นเดียวกัน การไม่เพิ่มการประพฤติจริยธรรมทางสังคัมให้เป็นทวีคูณ
ย่อมไม่เป็นการถูกต้องทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำรงชีวิตครอบครัวอยู่ฝ่ายใดฝ่าย
หนึ่ง จำเป็นต้องมีหลักปฏิบัติอย่างเหมาะสม ธนัญชัยเศรษฐีบิดาของนางวิสาขา ได้กล่าวโอวาท
16. ภริยาสูตร สัตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย

นางวิสาขา ก่อนส่งตัวไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายบิดาสามี ปรากฏเป็นหลักปฏิบัติสืบมา เรียกว่า ธัญชโยวาท 10 ประการ คือ

1. ไฟในอย่านำออก คืออย่าทำโทษในบ้านไปเปิดเผยนอกบ้าน
2. ไฟนอกอย่านำเข้า คืออย่านำคำนิทานอกบ้านมาเปิดเผยในบ้าน
3. ควรให้แก่ผู้ที่ให้ คือใครยืมสิ่งของไปใช้แล้วนำมาคืน ควรให้ยืมอีกได้
4. ไม่ควรให้แก่ผู้ไม่ให้ คือใครยืมสิ่งของแล้วไม่คืน มายืมอีกไม่ควรให้
5. เขาให้หรือไม่ให้ก็ควรให้ คือญาติของสองฝ่ายที่ยากจนมาขอพึ่งควรช่วยเหลือ
6. จงนั่งให้เป็นสุข หมายความว่า เมื่อบิดามารดาของสามี หรือสามีทำการใด ๆ อยู่ ไม่ควรนั่งเฉย เมื่อบุคคลเหล่านั้นหยุด จึงค่อยนั่ง
7. จงบริโภคน้ำให้เป็นสุข หมายความว่า ไม่บริโภคน้ำเพียงผู้เดียว ต้องดูแลให้บิดา มารดา สามี ได้บริโภคน้ำ
8. จงนอนให้เป็นสุข หมายความว่า ถือหลักตื่นก่อนนอนที่หลัง จัดการทุกอย่างให้เรียบร้อยแล้วจึงนอน
9. พึงบูชาไฟ หมายความว่า ปฏิบัติตนด้วยความเคารพยำเกรง ในบิดามารดาของสามีและสามี เช่นเดียวกับปฏิบัติกับไฟ โดยวิธีไม่ให้เกิดอันตราย
10. พึงนมัสการกราบไหว้เทวดาประจำเรือน หมายความว่า พึงเคารพกราบไหว้บิดามารดาที่ตนอยู่ในครอบครัว เสมือนเป็นเทวดาประจำบ้าน¹⁷

เป็นการแน่นอนว่า สละภัที่ปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมปรากฏเหมือนเทพธิดาประจำบ้าน ของคนทุกคน

สามีภริยาที่จะพบกันอีกในชาติหน้า

สามีภริยาไม่น้อยคู่ที่ปรารถนาพบกันอีกในชาติหน้า เช่น ข้อความที่ว่า ถ้าน้องเป็นมหรณพ พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา หรือบทไว้อาลัยในหนังสือพิมพ์แจกงานศพ ก็ปรากฏเสมอว่า ถ้าชาติหน้ามีจริงขอให้ได้พบกันอีก แม้ในกรณีรักกันแล้วไม่สมหวัง ทำอัตวินิบาตกรรมฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายก็ตาม ก็เปิดเผยความในใจว่า ขอพบกันในชาติหน้า เรื่องนี้จะเป็นไปได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของคุณสมบัติ 4 ประการ คือ

17. วิสาขาวัตตฤ อรรถกถาธรรมบท

1. มีความเชื่อที่ถูกต้องตรงกัน (ศรัทธา)
2. มีความประพฤติดีเสมอกัน (ศีล)
3. มีน้ำใจไม่ตระหนี่เสมอกัน (จาคะ)
4. มีปัญญาทางเหตุผลเสมอกัน (ปัญญา)¹⁸

เมื่อมีองค์ประกอบ 4 อย่างนี้เสมอกัน การปรารภนาที่จะพบกันและเป็นสามีภริยากันอีกในชาติหน้า เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ถ้าจะพิจารณาทางเหตุผลก็จะพบว่า องค์ประกอบ 4 อย่างนั้นเป็นกุศลธรรมทั้งสิ้น การปฏิบัติตามหลักทั้ง 4 ประการนั้น ย่อมสำเร็จเป็นบุญกุศล และอำนวยผลเป็นสุคติ การเกิดเป็นมนุษย์เป็นผลอย่างหนึ่งของฝ่ายสุคติ ดังนั้น การปรารภนาดังกล่าวจึงมีทางที่เป็นไปได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ในสังคมปัจจุบัน สามีภริยาที่ดีด้วยกันทั้งคู่ ได้รับการยกย่องเชิดชูในสังคม บางคู่สามีเป็นฝ่ายนำภริยาขึ้นสู่เกียรติยศในสังคม และบางคู่ทางฝ่ายภริยานำสามีขึ้นสู่เกียรติยศในสังคม ในทางตรงกันข้าม การขาดคุณสมบัติดังกล่าว คือความเป็นไปไม่ได้ของการพบกันในชาติหน้า ถ้ามีภริยาไม่มีศรัทธาในเรื่องกรรม เป็นคนไร้ศีลธรรม มีแต่ความตระหนี่ด้วยกันทั้งคู่ ไร้เหตุผลที่ถูกต้องด้วยกันทั้งคู่ โอกาสที่จะพบกันคงจะเป็นหุคตือบายนรก เพราะได้ประพฤติธรรมเสมอกัน เช่นเดียวกับสามีภริยาที่ต้องโทษจำคุกด้วยกัน แต่ไม่มีอิสรภาพในการเป็นสามีภริยา เพราะถูกส่งเข้าคุมขังในแดนชายและแดนหญิงของทัณฑสถาน เป็นตัวอย่างว่า ไม่มีโอกาสได้พบกันในฐานะเป็นสามีภริยา แต่มีความเสมอกันในทางทุกคติเท่านั้น

เป็นความจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่ได้สำเร็จเพียงลำพังความปรารภนาเท่านั้น แต่ความสำเร็จขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหรือเหตุที่เหมาะสมทั้งสิ้น สามีภริยาที่ประสงค์ดังกล่าว จึงต้องเพิ่มพูนเหตุให้เสมอกัน

สิ่งเสริมสร้างความมั่นคงของชีวิตสมรส

สิ่งเสริมสร้างความมั่นคงของชีวิตสมรส เริ่มต้นด้วยการตกลงปลงใจของชายและหญิงด้วยการสารภาพว่าจะใช้ชีวิตร่วมกัน ติดตามด้วยการสารภาพกับผู้ใหญ่ในครอบครัว หรือเป็นประธานในพิธีกรรม เช่น บาดหลวงในศาสนาคริสต์ ตลอดถึงการปฏิบัติตามประเพณีนิยมและกฎหมาย เช่น

18. สมชีวิสูตร จดกกนิบาต อังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎก

การเชิญผู้ใหญ่ประกอบพิธีสมรส
การเชิญผู้ที่เคารพนับถือร่วมงานสมรส
การจารึกของขวัญไว้เป็นที่ระลึก
การไปกราบไหว้ญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย
การจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย เป็นต้น

เหล่านี้คือสิ่งเสริมสร้างความมั่นคงของชีวิตทั้งสิ้น การที่ต้องมีเรื่องเหล่านี้ เพราะมีหลักปรัชญาแห่งความจริงว่า สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีลักษณะเหล่านี้ คือ

มีการคลี่คลายจิตใจไปเป็นธรรมดา
มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมเป็นธรรมดา
มีการเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา
มีการดับไปเป็นธรรมดา¹⁹

เหล่านี้คือปรัชญาแห่งความจริงทั้งสิ้น ปรากฏอยู่ในสิ่งทั้งปวง ร่างกายของคนเรานั้น เป็นอันแน่ชัดว่า ไม่อาจพ้นจากชราและมรณะไปได้ เสียง รส สัมผัส ก็เช่นเดียวกัน ที่เคยรู้สึกในวันก่อนก็จิตใจไปแล้ว ไม่มีรสใดที่ปรากฏอยู่ในระดับเดิม ความรักเหมือนจะกลืนกินกันก็เช่นเดียวกัน เปลี่ยนสภาพเป็นความจืดชืด หรือกลายเป็นความขมขื่นได้ เครื่องเสริมสร้างความมั่นคงจึงเป็นสิ่งจำเป็น

สิ่งที่ถือว่าเป็นช่องทางของชีวิตสมรสคือบุตร ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า
บุตรเป็นที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย²⁰

เป็นที่ตั้งของน้ำใจ และเป็นที่ตั้งของทุกสิ่งทุกอย่าง บุตรจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของชีวิตสมรส ชีวิตที่สมรสกันมานานแต่ไม่มีบุตร มักจะมีความหงอยเหงามาซึมแทรกอยู่ในบรรยากาศของครอบครัว บุตรเป็นผู้ทำลายบรรยากาศนั้นให้ห่างไกลออกไป เป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างวงศ์ญาติของทั้งสองฝ่าย เป็นผู้สร้างความรู้สึกใหม่ให้กับสามีภรรยา มีการเตรียมตัวเตรียมใจต้อนรับกันล่วงหน้า หัวใจความพ่อเป็นแม่จะเกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ จนปรากฏเป็นหัวใจพ่อแม่อย่างสมบูรณ์ เนื้อแท้ของลูกอย่างแท้จริงนั้น คือชายที่เป็นพ่อกับหญิงที่เป็นแม่เท่านั้น แม้ในโลกนี้จะมีมนุษย์สักกี่ร้อยล้านก็ตาม แต่ที่เป็นพ่อและแม่จริง ๆ มีอย่างละ 1 คนเท่านั้น

ไม่มีหัวใจใครที่จะผูกพันกับลูกเหมือนหัวใจของพ่อแม่ น้ำข้าวที่ป้อนให้แต่ละคำ ล้วนแต่เจือด้วยน้ำใจงาม ต่างจากอาหารที่มีขายทั่วไปอย่างเทียบกันไม่ได้ เพราะเจือด้วยน้ำใจ

19. นัยสุตตันตปิฎก 20. ชาดก ขุททกนิกาย

หวังผลประโยชน์ ส่วนอาหารของพ่อแม่เจือด้วยน้ำใจเสียสละ ดังนั้น พ่อแม่จึงอยู่ในฐานะที่เป็น
พรหมของลูก เพราะมีเมตตากรุณาหาประมาณมิได้
บุรพาจารย์ของลูก เพราะสอนให้รู้จักโลกก่อนใคร ๆ
อนุเคราะห์บุตร เพราะมีน้ำใจหวาดหวั่นเรื่องบุตรอยู่เสมอ²¹

ประเภทของบุตร

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบุตรไว้ 3 ประเภท คือ

1. อภิชาติบุตร บุตรที่ดีเด่นกว่าสกุล
2. อนุชาติบุตร บุตรที่เสมอกับสกุล
3. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำกว่าสกุล²²

การกำหนดประเภทของบุตร เป็นไปตามหลักคุณธรรมเหล่านี้ คือ

1. ความเชื่อถือที่ถูกต้อง (ศรัทธา)
2. การประพฤติดีงาม (ศีล)
3. การศึกษาเล่าเรียน (สุตะ)
4. การเสียสละ (จาคะ)
5. การมีเหตุผล (ปัญญา)

เมื่อบุตรมีคุณสมบัติเหล่านี้สูงกว่าบิดามารดามี ก็จัดเป็นอภิชาติบุตร ถ้ามีเสมอกับ
ที่บิดามารดามี จัดเป็น อนุชาติบุตร แต่ถ้าบิดามารดามีสกุล มีความเชื่อมั่นในเรื่องกรรม
ส่วนบุตรปฏิเสธเรื่องกรรม บิดามารดาได้รับการศึกษาเล่าเรียน แต่บุตรกลับเหลวไหลสนใจแต่
ในอบายมุข บิดามารดามีความประพฤติดีงาม บุตรมีความประพฤติเลวทราม บิดามารดามีนิสัย
เสียสละ บุตรมีนิสัยตระหนี่ บิดามารดารักเหตุผล บุตรไม่เอาเหตุไม่เอาผล ตี้อริ้นเอาแต่ใจตัว
เอง มีความคิดอ่านอย่างมักง่าย อย่างนี้จัดเป็น อวชาติบุตร คือบุตรที่เกิดมาแล้ว เป็นบุตรประเภท
ทำลายสกุล ทุกสิ่งที่ดีงามของสกุลจะสูญสิ้นไปเพราะเขา ถ้าจะถือว่าเขาวชนคืออนาคตของชาติ
อย่างที่ยกมพูดกันอยู่เสมอแล้ว การสร้างอนาคตของชาติ คือการที่พ่อแม่ทุกคนต้องแก้ไขปัญหาที่
ลูกของตน และทางฝ่ายรัฐบาลต้องมีมาตรการบางอย่าง เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้เกิดมาบนผืนแผ่นดิน
เป็นคนเลว

การจะดูว่า สังคม ประเทศชาติ เสื่อมลงหรือเจริญขึ้น ก็ต้องดูที่คุณธรรม 5 อย่าง
นี้ ถ้าลูกเสื่อมจากคุณธรรมที่พ่อแม่เคยมี ก็หมายความว่า เป็นครอบครัวที่เริ่มเสื่อม เมื่อหลาย

21. 22. มังคลัตถทีปนี

ครอบครัวเสื่อมั่นเอง ผลรวมยอดจึงปรากฏเป็นสังคมเสื่อม เป็นที่น่าสังเกตว่า สังคมปัจจุบัน กำลังเดินสวนทางกัน คือพร้อมกับที่ได้รับการศึกษากันมาก แต่ความประพฤติเสื่อมลง พร้อม ๆ กับความเจริญก้าวหน้าของวัตถุ แต่คุณธรรมตกต่ำ ดังนั้น การพัฒนาแต่วัตถุอย่างเดียว หรือการพัฒนาแต่โลกฝ่ายเดียว เป็นการพัฒนาที่ต้องห้าม ทางพระพุทธศาสนากล่าวห้ามไว้ชัดเจนว่า

**น ลียา โลกวทณโน
อย่าพัฒนาแต่โลกอย่างเดียว²³**

ปัญหาสังคมระดับครอบครัว

ปัญหาสังคมระดับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่นำไปสู่การหย่าร้างที่เนื่องมาจากฝ่ายสามี และภริยาเป็นฝ่ายเสนอให้มีการหย่าร้าง ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ 8 อย่าง คือ

1. สามีเป็นคนขี้ใจ
2. สามีเป็นคนขี้โรค
3. สามีเป็นคนแก่
4. สามีเป็นคนขี้เมา
5. สามีเป็นคนโหดเขลา
6. สามีเป็นคนเพิกเฉย
7. สามีไม่ทำมาหากิน
8. สามีหาทรัพย์มาเลี้ยงดูไม่ได้²⁴

เป็นที่น่าสนใจว่า ปัญหาเหล่านี้มาจากปัญหาเศรษฐกิจบ้าง มาจากปัญหาสุขภาพอนามัยบ้าง มาจากปัญหาทางเพศบ้าง แต่ละอย่างเป็นเหตุให้เกิดการหย่าร้างได้ทั้งสิ้น ปัญหาบางอย่างมีลักษณะสืบเนื่องไปหลายอย่าง เช่น การเป็นคนขี้โรค สืบเนื่องไปถึงปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาเรื่องเพศด้วย การเป็นคนแก่ก็เช่นเดียวกัน การเป็นคนขี้เมานั้น นอกจากให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจตามมาแล้ว ยังเป็นบ่อเกิดของการทะเลาะวิวาท และการเสียศักดิ์ศรีของครอบครัวด้วย การเพิกเฉยนั้นหมายถึงปัญหาทางเพศโดยตรง เคยมีสตรีฟ้องหย่าสามีในฐานทอดทิ้งเพิกเฉย เพราะต้องไปประกอบอาชีพต่างจังหวัดเป็นเวลานาน แม้สามีจะยืนยันว่าไม่ได้ทอดทิ้ง เพราะได้ส่งเงินมาให้ใช้จ่ายอย่างเพียงพอก็ตาม ในที่สุดศาลก็พิพากษาให้หย่า ด้วยเหตุผล

23. ธรรมบท ขุททกนิกาย 24. สังขปัตตชาดก

ว่า เงินทองที่ส่งให้มันสนองความต้องการทางเพศให้ไม่ได้ ปัญหาครอบครัวที่เป็นเหตุของการหย่าร้าง ยังมีอีกหลายประการ เช่น การนอกใจ การไม่มีบุตรด้วยกัน การมีทัศนคติที่ตรงกันไม่ตรงกัน เป็นต้น ที่นำมากล่าวในที่นี้เฉพาะที่ปรากฏเป็นหมวดหรือเป็นกลุ่มเท่านั้น ส่วนปัญหาสังคมทั่วไป เช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ปรากฏในเรื่องจริยธรรมบ้าง การปกครองบ้าง การศึกษาบ้าง ควรประมวลทำความเข้าใจ โดยไม่ต้องนำกล่าวซ้ำในที่นี้

เหตุผลฐานของการรวมกลุ่มทางสังคม

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุผลฐาน ของการรวมกลุ่มทางสังคม ว่าเป็นไปตามอิทธิพลของธาตุแท้ของแต่ละบุคคลมีอยู่ โดยถือเป็นหลักได้ว่า “สรรพสัตว์ย่อมคบค้าสมาคมกันตามธาตุ” ผู้มีธาตุแท้มีอริยาศัยตรงกัน ย่อมคบค้าสมาคมกันเป็นกลุ่มสังคม ไม่ว่าจะป็นธาตุแท้มีอริยาศัยที่ดีหรือเลวก็ตาม ที่มีธาตุแท้มีอริยาศัยดีตรงกัน ก็คบค้าสมาคมกับคนดีด้วยกัน มีธาตุหรืออริยาศัยเลว ก็คบค้าสมาคมกับคนประเภทเดียวกัน สัตว์โลกย่อมเป็นไปอย่างนี้ไม่ว่าจะเป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบัน

พระพุทธเจ้าตรัสพลางชี้ให้ดูว่า ภิกษุทั้งหลาย

ที่อยู่ในสำนักพระสารีบุตร มีอริยาศัยนิยมปัญญา

ที่อยู่ในสำนักพระโมคคัลลานะ มีอริยาศัยนิยมอิทธิฤทธิ์

ที่อยู่ในสำนักพระมหากัสสปะ มีอริยาศัยนิยมมรุตงค์

ที่อยู่ในสำนักพระอนรุทธ มีอริยาศัยนิยมทักขิณ

ที่อยู่ในสำนักพระปุนณะ มันทานีบุตร มีอริยาศัยนิยมธรรมกถึก

ที่อยู่ในสำนักพระอุบาลี มีอริยาศัยนิยมวินัย

ที่อยู่ในสำนักพระอานนท์ มีอริยาศัยนิยมการศึกษา²⁵

คนที่มีอริยาศัยไม่เชื่อในเรื่องกรรม ไม่มีวางอายุ ไม่หวั่นเกรงความชั่วเสียหายใด ๆ จมอยู่ในความเกียจคร้าน ปล่อยตัว งามาย ย่อมคบค้าสมาคมกับคนประเภทเดียวกัน พวกเขาเข้ากันได้ง่าย ถูกอริยาศัยกันได้ง่าย เพราะมีธาตุประเภทเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบว่า เช่นเดียวกับ

คูกเข้ากับคูก

มูตรเข้ากับมูตร

น้ำลายเข้ากับน้ำลาย

25. ธาตุสังยุต สังกยุตติกาย

น้ำเหลืองเข้ากับน้ำเหลือง²⁶

เลือดเข้ากับเลือด

ส่วนผู้มีอริยาศยตั้งงาม มีความเชื่อในเรื่องกรรม รู้สึกละอายและยำเกรงต่อความเสียหาย รักการศึกษาเล่าเรียน ขยันหมั่นเพียร ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจ มีเหตุมีผล ย่อมคบค้าสมาคมกับคนประเภทเดียวกัน เพราะเข้ากันกลมกลืนกันได้ง่าย เช่นเดียวกับ น้ำมันเข้ากับน้ำมัน น้ำมันเข้ากับน้ำมัน เนยเข้ากับเนย และน้ำผึ้งกับน้ำผึ้ง สัตว์โลกย่อมเป็นไปเช่นนั้น ไม่ว่าจะป็นในอดีตในปัจจุบัน หรืออนาคต

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปเป็นข้อความว่า

ความชั่วสุดใจคน เกิดจากการคลุกคลีกัน

จะตัดความชั่วเช่นนั้นได้ ก็ต้องตัดการคลุกคลีกัน

คนที่เกาะท่อนไม้เล็ก ๆ ข้ามมหาสมุทร

เขาย่อมจมลงในมหาสมุทรได้ ฉันทใด

แม้คนที่ดำเนินชีวิตดีมาก่อนแล้ว

ถ้าเกี่ยจคร้าน ก็จมได้ ฉันทนั้น

ดังนั้น ฟังเวณคนเกี่ยจคร้าน ไร้ความเพียร

พึงคบค้าสมาคมกับบัณฑิต ผู้รักความสงบ น้ำใจประเสริฐ

หากเพียรเอาชีวิตเข้าแลก รู้จักพิจารณา²⁷

เป็นที่น่าสังเกตว่า ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น มีความชัดเจนอยู่แล้ว เพียงแต่ขอให้ผู้ศึกษาพิจารณาความจริง ตามที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรพิจารณาชีวิตของตนเอง มหาวิทยาลัย วิทยาลัยต่าง ๆ ดำเนินการสอนวิชาการในสาขาหลายหลากนั้น เพื่อสนองธาตุแท้และอริยาศยของแต่ละบุคคล ดังนั้น เพียงแต่มองดูชื่อของสาขาวิชา ชื่อของคณะที่แต่ละ คนสังกัด ก็ย่อมส่องถึงธาตุและอริยาศยของบุคคลผู้ศึกษาอยู่แล้ว

สังคม สมาคมต่าง ๆ ในโลก ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพราะธาตุแท้ เพราะแนวโน้มของอริยาศยบุคคลเป็นมูลฐาน ไม่ว่าจะป็นสมาคมแพทย์หรือสมาคมทางกฎหมายก็ตาม ย่อมส่องถึงธาตุแท้และอริยาศยของบุคคลผู้เป็นสมาชิกอยู่ไม่น้อย ตลอดถึงแหล่งการพนัน และแหล่งอบายมุขต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ย่อมส่องถึงส่วนลึกในจิตใจของบุคคลเป็นอย่างดี ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันเป็นการยืนยันอยู่เสมอว่า ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นั้นเป็นความจริงสักเพียงไร

²⁶. สุตตันตปิฎก

²⁷. ธาตุสังยุต ที่อ้างแล้ว

หลักคุ้มครองสังคมมนุษย์

มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์เมืองหรือสัตว์สังคม รู้จักคิดทางเหตุผล รู้จักเลือกและวินิจฉัยว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรสมควร อะไรไม่สมควร สามารถเข้าถึงความดี ความงาม ความจริงในระดับต่าง ๆ แม้ในระดับสูงสุด ในด้านการสืบพันธุ์นั้น แม้จะมีพื้นฐานเกี่ยวกับสัญชาตญาณเช่นเดียวกับสัตว์ทั่วไป แต่มีความรู้สึกผิดชอบเข้ามากำกับ และอยู่ในขอบเขตที่ส่วนรวมเห็นชอบ พฤติกรรมทางเพศของมนุษย์ ถูกหล่อหลอมอยู่ในขอบเขตของคุณธรรม 2 อย่าง คือ

1. ความมีอายุ (หิริ)
2. การรู้จักยำเกรง (โศตตปปะ)²⁸

เมื่อ 2 อย่างนี้เป็นตัวนำทางพฤติกรรม จึงช่วยให้มีขอบเขตในพฤติกรรมทางเพศ รู้จักเว้นบุคคลที่ใกล้ชิดในสกุล ตลอดถึงในครอบครัวของครูอาจารย์ เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้สืบสายสกุลกันได้ถึง 7 ชั่วโคตร คือ

ทวด

ปู่ย่า ตายาย

พ่อแม่

ตัวเรา

ลูก

หลาน

เหลน

หลักธรรมที่คุ้มครองสายสกุลนี้ ยังเป็นผลดีด้านคุณภาพสมองของบุคคลอีกด้วย โอกาสที่จุดอ่อนกับจุดอ่อนจะบวกกันนั้น มีได้ยากกว่า ถ้าอยู่ในเชื้อสายเดียวกัน โอกาสที่จุดอ่อนกับจุดอ่อนจะรวมตัวกันมีได้ง่ายกว่า ผลจึงปรากฏเป็นความไม่สมบูรณ์บุคลิกภาพ ทั้งส่วนร่างกายและจิตใจ ปรากฏเป็นบุคคลประเภทอปกติ

เรื่องนี้ทำให้พิจารณาเห็นว่า ที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญูนั้น มีความหมายอย่างลึกซึ้งยิ่ง มีขอบเขตความรู้กว้างขวาง ที่ไม่มีใครสามารถติดตามรู้ได้ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ช่วยยืนยันความจริงให้ชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ ทำให้เห็นชัดขึ้นว่า เพศสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ต้องห้ามนั้น เป็นเรื่องที่ควรยำเกรงสักเพียงไร เพราะเป็นบ่อเกิดบุคลิกภาพที่ไม่

28. ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย

เหมาะสม ทั้งผลที่ไม่พึงประสงค์ดังกล่าวก็ปรากฏในสังคมอยู่แล้ว แต่เพราะเป็นเรื่องที่เห็นได้ยาก และเพราะทิวิมานะของคนเราเข้าปิดบัง ทั้งแรงกระตุ้นทางด้านอื่นมีกำลังสูงกว่า การปฏิบัติที่ไม่สมควรจึงยังมีอยู่ในสังคม

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องความตระหนี่ จำแนกประเภทไว้ 5 อย่าง คือ

1. ตระหนี่ที่อยู่อาศัย เรียกว่า อาวาสมัจฉริยะ
2. ตระหนี่ลาภผล เรียกว่า ลาภมัจฉริยะ
3. ตระหนี่สกุล เรียกว่า กุลมัจฉริยะ
4. ตระหนี่เกียรติคุณ เรียกว่า วรรณมัจฉริยะ
5. ตระหนี่ธรรม เรียกว่า ธรรมมัจฉริยะ²⁹

ข้อที่ประสงค์จะกล่าวในที่นี้คือ กุลมัจฉริยะ หมายถึงตระหนี่สกุล ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลในสกุลอื่น เข้ามาเกี่ยวเชื้อสายในสกุลตน นิยมให้ลูกหลานแต่งงานกันเอง เช่นเดียวกับความเป็นมาของศากยวงศ์ จัดเป็นความตระหนี่ที่ต้องห้ามอย่างหนึ่ง โทษหรือความเสียหายน่าจะเป็นอย่างทีกล่าวแล้วข้างต้นด้วย แต่การที่จะอธิบายให้คนเห็นชัดแจ้งทางชีววิทยานั้น เป็นเรื่องที่ทำไต่ยาก จึงห้ามไว้ในฐานะเป็นกุลมัจฉริยะ และป้องกันความเสียหายไว้ด้วยหลักหิริและโอตตปปะ

สัตว์ดิรัจฉานไม่มีระบบจริยธรรมคุ้มครองสกุล เพศสัมพันธ์จึงเป็นไปอย่างสับสน เพราะไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบใด ๆ ไม่มีการพิจารณาว่าสมควรหรือไม่สมควร เพศสัมพันธ์จึงเป็นไปโดยไม่วุ่น ว่าเป็นพี่เป็นน้อง เป็นหน้าหรือเป็นอา เป็นบุคคลที่เคารพหรือไม่สายสกุลแบบ 7 ชั่วโคตรจึงไม่ปรากฏในสัตว์ดิรัจฉาน เพราะเกิดเป็นความสับสนจนนับกันไม่ได้ตลอด ระบบสายสกุล 7 ชั่วโคตรนั้น จึงเป็นแบบชีวิตสังคมของมนุษย์

หิริโอตตปปะ นอกจากคุ้มครองสายสกุลของมนุษย์แล้ว ยังคุ้มครองสันติสุขของสังคมได้ด้วย เป็นเหตุไม่ให้เกิดความชั่วเสียหายที่เป็นทุจริตแบบต่าง ๆ เพราะละอายใจตัวเองบ้าง ละอายใจผู้อื่นบ้าง ละอายใจผีสงเวทดาฟ้าดินบ้าง แล้วไม่ทำความเสียหาย หรือเพราะเกรงว่าจะถูกทำโทษ เพราะเกรงจะถูกตำหนิ แล้วไม่ทำความผิด สันติสุขในสังคมก็มีได้ ดังนั้น หิริและโอตตปปะทางพระพุทธศาสนาจึงเรียกว่า โลกपालธรรม แปลว่า ธรรมที่คุ้มครองโลก

โดยความหมายที่แท้จริง ถ้ามนุษย์ไม่มียางอายไม่รู้จักยำเกรงอะไรแล้ว ก็น่าจะพ้นจากความเป็นมนุษย์ แต่ตกไปอยู่ในฐานะเป็นคนหน้าด้าน เป็นคนดื้อรั้น เป็นต้น มีความนิยมชมชอบในความเสียหาย เห็นความชั่วเสียหายเป็นของเล่น เช่นเดียวกับเด็กไร้เดียงสา ที่ชอบจับสิ่ง

29. ปัญจนินบาต อังคุตตรนิกาย

สกปรกเล่น หรือเช่นเดียวกับแมลงเม่าที่มองเห็นเปลวเพลิงเป็นที่สำราญ คนที่ไม่มี恙อายุและไม่ยำเกรงใครนั้น อย่าว่าจะละอายต่อเทวดาฟ้าดินเลย แม้ท่ามกลางประชุมชนเขาก็ยังทำความชั่วได้ ความพินาศต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในสังคมของมนุษย์ ผีสางเทวดาจะมีจริงหรือไม่ก็ตาม แต่การเชื่อไว้บ้างนั้นมีผลดีทางจริยธรรม และเป็นมูลฐานของสันติสุขในสังคม ส่วนการไม่เชื่อ นั้นผลที่ติดตามมาคือ มีการทำความชั่วเสียหาย โดยไม่เลือกกาลเวลาและสถานที่ เมื่อมนุษย์ขาดซึ่งความละอายใจและความยำเกรงเสียแล้ว สังคมและโลกของมนุษย์ ก็จะถูกทิ้งร้างจากสิ่งคุ้มครอง ย่อมไม่แน่นอนว่า ความพินาศเสียหายจะเกิดขึ้นเมื่อไร และอย่างไร

หลักเอกภาพของสังคม

เอกภาพ หรือ เอกภาพ แปลว่า ความเป็นหนึ่ง ซึ่งหมายถึงความมั่นคงของสังคม ความจริงในเรื่องนี้ปรากฏในธรรมชาติอยู่แล้ว สังเกตตัวอย่างได้จากหลายสิ่งหลายอย่าง เมื่อมีความเป็นหนึ่ง ความแตกร้างไม่มี หรือเมื่อมีความแตกร้าง ความเป็นหนึ่งก็ไม่มี เพราะทั้งสองลักษณะนี้จะอยู่ร่วมกันไม่ได้ การสูญเสียความเป็นหนึ่ง คือการสูญเสียสภาพเดิม เช่น ถ้วยชามที่ร้าวและแตก ย่อมพ้นจากสภาพเป็นถ้วยชาม แต่กลายเป็นกระเบื้องที่มากด้วยอันตราย เมื่อเป็นถ้วยชามอยู่ให้ประโยชน์ แต่เมื่อกลายเป็นกระเบื้องพร้อมที่จะให้โทษได้เสมอ เช่นเดียวกัน ครอบครัวที่แตกแยกก็สูญเสียสภาพของครอบครัว แม้ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ผลที่จะตามมาคือความย่อยยับ เมื่อสามภริยาแตกแยกกัน แม้บ้านหลังหนึ่งยังถูกตัดแบ่งครึ่ง ลูกสองคนก็แบ่งครึ่ง ประเทศชาติก็จะเป็นเช่นนั้น บางชนชาติต้องอพยพกันอย่างบ้านแตกสาแหรกขาด ปรากฏเป็นตัวอย่างชัดเจนอยู่แล้ว

การที่สังคมจะมีเอกภาพได้ ย่อมขึ้นอยู่กับหลักปฏิบัติ 6 อย่าง คือ

1. ทำสิ่งใดด้วยปรารถนาดีต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. พูดหรือสื่อสารสิ่งใดด้วยปรารถนาดีต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
3. คิดเรื่องใด ๆ ด้วยปรารถนาดีต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
4. เฉลี่ยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม ให้ทุกคนมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์
5. ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบวินัยกฎหมายกันอย่างเสมอภาค
6. มีทัศนคติเห็นชอบในการแก้ปัญหาก็ถูกวิธี³⁰

จากหลักเอกภาพนี้ ผลที่จะติดตามมา คือ ทุกคนจะรักใคร่กัน เคารพนับถือซึ่งกันและกัน

30. สาราณียธรรมสูตร ฉัคนินบาต อังคุตตรนิกาย

สงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน สามัคคีปรองดองกัน เหล่านี้คือลักษณะของความมั่นคง ทั้งสิ้น

สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อเอกภาพ ย่อมปรากฏในลักษณะที่ตรงกันข้าม คือ

- ความมุ่งร้ายต่อกัน
- การผูกขาดผลประโยชน์
- การไม่เคารพกฎหมาย
- ความขัดแย้งในวิธีแก้ปัญหา

เหล่านี้เป็นบ่อเกิดของความแตกแยกในสังคม มีแต่การเอาเปรียบแข่งฆ่ากัน คนมีคณจนเข้ากันไม่ได้ กฎหมายมีอำนาจเหนือเพียงบางกลุ่มบางคน ความพินาศย่อมเกิดขึ้นในสังคม ตามลักษณะต่าง ๆ

พระพุทธศาสนากับลัทธิมนุษยชน

เรื่องพระพุทธศาสนากับลัทธิมนุษยชน ศึกษาได้จากการที่พระพุทธศาสนาสอนขัดแย้งกับระบบวรรณะและสอนให้เลิกทาศ เรื่องวรรณะนั้นเป็นเรื่องที่มีมาในคัมภีร์พระเวทยุคหลัง โดยตั้งหลักเกณฑ์ที่สำคัญไว้ว่า สิ่งที่ครอบคลุมสิ่งทั้งปวง เป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้งปวง คือ พรหม วรรณะทั้ง 4 คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ล้วนเกิดมาจากพรหมทั้งสิ้น แต่เกิดจากตำแหน่งที่ต่างกัน คือ

- พราหมณ์ เกิดจากปากพรหม ทำหน้าที่สอนวิชาการ
- กษัตริย์ เกิดจากแขนพรหม ทำหน้าที่บริหารบ้านเมือง
- แพศย์ เกิดจากขาพรหม ทำหน้าที่ประกอบอาชีพกสิกรรม พาณิชยกรรม
- ศูทร เกิดจากเท้าพรหม ทำหน้าที่เป็นกรรมกร งานรับจ้างต่าง ๆ

โดยนัยนี้ คนเราจึงเกิดมาแตกต่างกันโดยกำเนิด ผู้เกิดในวรรณะสูงก็ถูกเหยียดหยามผู้เกิดในวรรณะต่ำ โดยที่เขาไม่ได้ทำความผิดอะไรเลย การเกิดในวรรณะต่ำจึงเป็นชีวิตที่ไม่มีค่าแต่กำเนิด ขาดความเสมอภาคในด้านต่าง ๆ ในสังคม ต้องแยกทางเดินจากคนวรรณะสูงไปตลอดชีวิต หลังจากตายแล้ว จะทำการเผาศพในที่เดียวกันก็ไม่ได้ ทางการศึกษาก็มีโอกาสน้อยกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ทางสายสกุล มีประเพณีกีดกันไว้อย่างรัดกุม กล่าวคือจะแต่งงานผิดวรรณะกันไม่ได้ ลูกของสามีภริยาที่ต่างวรรณะกัน จะถูกเรียกว่า จันทรกาล เป็นลูกนอกระบบวรรณะ ถูกสังคมประณามว่าเป็นคนนอกวรรณะ ไม่มีใคร

คบค้าสมาคมด้วย ถึงแม้เขาไม่ได้ทำความผิดเสียหายอะไร ก็เป็นอัปมงคลแก่ผู้พบเห็น เป็นเรื่อง ที่สร้างความชอกช้ำแก่ผู้ถือกำเนิดในวาระต่ำเป็นที่สุด เหมือนสังคมประณามว่าเป็นคนชั่วเสีย แล้วแต่กำเนิด ระบบวาระจึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง ต่อความเสมอภาคในสังคม เมื่อขาดความ เสมอภาคทางสังคมแล้ว ก็เป็นอันบันทอนสิทธิต่าง ๆ ที่ควรมี ตั้งแต่เขาเริ่มมาสู่โลกนี้ หรือตั้งแต่ ก่อนเขาเกิดเสียด้วยซ้ำไป เพราะถ้าพ่อแม่ต่างวาระกัน ก็เป็นการปิดกั้นความเสมอภาคทาง สังคมอยู่แล้วในตัว

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวไว้ในหนังสือคุณลักษณะพิเศษแห่งพระ พุทธศาสนา ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกที่สุดให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เพราะ เรื่องถือชั้นวรรณะ เพราะเหตุชาติและวงศ์สกุล โดยได้กำหนดจุดนัดพบกันไว้ที่ศีลธรรม ใครจะเกิดในสกุลสูงต่ำยากดีมีจนอย่างไรไม่เป็นประมาณ ถ้าตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว ก็ถือว่าเป็น คนที่ควรยกย่องสรรเสริญ ในทรงตรงกันข้าม ถ้าล่วงละเมิดศีลธรรมแล้ว แม้จะเกิดในสกุล สูง ก็นับได้ว่าเป็นคนพาลที่ควรตำหนิ ดังนั้น การที่พระพุทธศาสนาสอนปฏิเสธเรื่องวรรณะ จึงเป็นการนำสังคมไปสู่ความเสมอภาคโดยกำเนิด เพราะสอนให้เลิกใช้สกุลที่ถือกำเนิดเป็น เครื่องวัดค่าของคน แต่ให้วัดค่าของคนด้วยศีลธรรมที่เขาประพฤติ

เมื่อมีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ถือกำเนิดในวาระอะไร ตรัสว่าจงอย่าถาม ถึงชาติกำเนิดเลย จงถามถึงความประพฤติดีกว่า แล้วทรงแสดงหลักธรรมด้วยเหตุผล เปรียบ เทียบด้วยธรรมชาติว่า

ไฟนั้นย่อมเกิดได้จากไม้ทุกชนิด ผู้รู้แม่เกิดในสกุลต่ำ เป็นผู้มีความเพียร กัดกันความชั่วด้วยความละเอียดใจ มีความซื่อสัตย์ ได้ฝึกฝนตนแล้ว ก็จัดเป็น คนอาชาไนยได้³¹

ผู้เกิดในสกุลต่ำ เมื่อเชิดชูตนให้สูงขึ้น ก็เป็นนักปราชญ์ เป็นที่พึ่งของสังคมของโลก ได้ ผู้เกิดในสกุลสูงเสียอีก ถ้าไร้คุณธรรมก็เป็นคนทำลายสังคม เป็นผู้ถ่วงโลก เช่นเดียวกับเนื้อ ไม้พรรณดีแต่เปียกชื้น ก็ติดไฟไม่ได้

ความประพฤติดีประเสริฐกว่า หรือว่าการศึกษเล่าเรียนประเสริฐกว่ากันแน่ แต่แล้วก็หายสงสัย เพราะเห็นแล้วว่า ความประพฤติดีประเสริฐกว่า กว่าการศึกษาแต่เรียนอย่างเดียว

กำเนิดและวาระเป็นสิ่งเปล่า ศิลต่างหากที่เป็นสิ่งสูงส่ง ถ้าไม่มีศีลเสียแล้ว การศึกษา เล่าเรียนจะประเสริฐอะไรได้

31. สุนทรภิกษุตร สคาถวรรค สังยุตตนิกาย

เป็นกษัตริย์แต่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม พ่อค้าไม่ตั้งอยู่ในธรรม จัดว่าเป็นผู้ละโลก
มนุษย์และโลกสวรรค์เสียแล้ว เข้าถึงทุกคติเท่าเทียมกัน

กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร และจัณฑาล ไม่ว่าจะทำหน้าที่เป็นสัปเหร่อ
หรือคนรับใช้สร้างส้วมก็ตาม เมื่อประพฤดิธรรมในโลกนี้แล้ว มีความเสมอกัน
ในการเข้าถึงภาวะของเทวดา

พระเวทก็ตาม กำเนิดสกุลก็ตาม พวกพ้องก็ตาม มิใช่สัมปรายภพ ศีลที่บริสุทธิ์
ต่างหาก นำความสุขมาให้ในสัมปรายภพ³²

วรรณะทั้ง 4 ถ้ามีคุณธรรมแล้วก็เสมอกัน เช่นเดียวกับนำไม้สาละ ไม้
มะม่วง ไม้มะเดื่อที่แห้งแล้วมาเผาไฟ เปลวไฟ แสงไฟ ที่เกิดขึ้นไม่ต่างอะไรกัน³³
การที่พวกพราหมณ์ยกย่องวรรณะของตนเท่านั้น ว่าเป็นวรรณะขาว พวกอื่น
เป็นวรรณะดำ พวกพราหมณ์บริสุทธิ์ พวกอื่นไม่บริสุทธิ์ เพราะไม่ได้ระลึกถึง
เรื่องเดิม พวกพราหมณ์ที่ว่าเกิดจากพรหม เป็นโอรสของพรหมนั้น
ไม่จริง ที่จริงคือเกิดจากมารดาที่เป็นพราหมณ์ทั้งสิ้น ต้องตั้งครรรภ์ ต้องคลอด
จากครรรภ์ ต้องต้อนนม ไม่มีอะไรพิเศษไปกว่าคนอื่น³⁴

ความจริง ทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะใด ทำทุกจริตด้วยกายวาจาใจได้ และเว้นจาก
ทุกจริต ประพฤติสุจริต ด้วยกายวาจาใจได้ด้วยกัน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุให้เกิดวรรณะว่า ในชั้นแรกเป็นการแบ่งหน้าที่การงาน
กันทำ ต่อมาภายหลังพากันเข้าใจผิด เป็นเหตุให้ถูกเหยียดหยามกันไป และตรัสสรุปว่า

ดูก่อน วาเสฏฐ และภารทวาชะ ธรรมเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด

ในมนุษย์ทั้งมวล ทั้งปัจจุบันและอนาคต³⁵

พระมหากัจจายนะ ได้แสดงเหตุผลตามความเป็นจริงไว้ว่า

วรรณะใดมั่งคั่ง วรรณะเดียวกันและวรรณะอื่น ย่อมเข้าเป็นพวกของวรรณะนั้น
วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมมถ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบายโดยเสมอกัน
วรรณะใดประพฤติกุศลกรรมมถ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์
เสมอกัน

วรรณะใดทำโจรกรรม ส่วงเกินภริยาผู้อื่น วรรณะนั้นต้องได้รับราชอาญา

วรรณะใดออกบวช อยู่ในศีลในธรรม ย่อมได้รับความเคารพนับถือ ได้รับ

32. สิลวิมังสชาดก ปัญจกนิบาต 33. กัณณกัตถลสูตร ม.ม. 34. อัคคัณฺฐสูตร ที.ปา.

35. อัคคัณฺฐสูตร ที.ปา.

การบำรุง ได้รับความคุ้มครองเสมอกัน โดยไม่ยกเว้น³⁶

เรื่องเหล่านี้แสดงว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้มองข้ามเรื่องชนชั้น ที่เป็นเหตุให้ถูกเหยียดหยามกันในสังคม พระพุทธศาสนาได้ช่วยยกฐานะของมนุษย์ ให้มีความเสมอภาคกันในสังคม แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่า ไม่ได้ทรงต่อสู้เพื่อพระองค์เอง แต่ทรงให้ความเข้าใจตามความเป็นจริง ดังนั้น โลกยิ่งเรียกร้องความเสมอภาค ภราดรภาพมากขึ้นเพียงไร ก็เป็นการยกย่องเชิดชูหลักธรรมในพุทธศาสนามากขึ้นเพียงนั้น

ในส่วนเรื่องพุทธศาสนากับการเลิกทาสนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

ในสมัยนั้น การขายทาส เช่น ที่ไปสงครามจียเซลมาได้แล้วขายเอาสินและขายต่อไปอีกเหมือนสัตว์ดิรัจฉาน ยังไม่เห็นกันว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงและยังมีกฎหมายห้ามไว้ พระพุทธเจ้าทรงห้ามว่า เป็นกิจที่อุบาทว์ไม่ควรทำ โดยถือว่าเป็นการประกอบอาชีพที่ผิด

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องพระพุทธศาสนากับระบบทาส มีทั้งในวินัยปิฎกที่ทรงห้ามสำหรับภิกษุ มีทั้งในสุดตันตปิฎกที่เป็นข้อแนะนำด้วย ในวินัยพระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุมีทาสชายหญิงไว้ใช้ ภิกษุที่ฝ่าฝืนต้องมีโทษคือต้องเป็นอาบัติทาสที่มาบวชแล้ว ได้รับสิทธิทั้งปวง เท่าเทียมกับภิกษุรูปอื่น พระมหากษัตริย์ในครั้งนั้นถือว่า ทาสที่มาบวชแล้ว เจ้าของไม่มีสิทธิที่จะจับกุมหรือเรียกคืน แต่เพื่อตัดปัญหายุ่งยาก จึงไม่อนุญาตให้ผู้หนีเข้าบวช ผู้ที่จะมาบวชต้องอิสระแก่ตัวเอง เป็นทาสมาบวชไม่ได้

ในเรื่องการบวชชายัญดังกล่าวแล้วในบทที่ 2 พระพุทธศาสนาแสดงว่า ทางเป็นไพบูลย์หนึ่งที่ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ให้มีความสุขโดยชอบ ซึ่งแสดงว่า ในกรณีที่มีทาสอยู่ ก็ให้ปฏิบัติต่อทาสด้วยอัธยาศัยไมตรีต่อทาส ไม่โหดร้ายทารุณทาส ให้มีโอกาสได้ความสุขบ้าง

นอกจากพระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วยกับระบบทาสภายนอกดังกล่าวแล้ว ยังสั่งสอนให้ปลดปล่อยจากความเป็นทาสภายในด้วย นอกจากไม่ทำผู้อื่นให้สูญเสียอิสรภาพแล้ว ตนเองไม่ต้องสูญเสียอิสรภาพภายในด้วย ไม่ตกเป็นเครื่องมือของอำนาจฝ่ายต่ำ ไม่เป็นทาสของความทะยานอยาก ไม่เป็นทาสของความโลภความโกรธความหลง ที่คอยสั่งการให้ทำทุจริตอย่างไม่หยุดยั้ง

พระพุทธศาสนาแสดงวิธีปลดปล่อยทาสระดับต่าง ๆ คือ

36. มธุรสสูตร ม.ม.

1. ความเป็นทาสอย่างหยาบ หมายถึงการประพฤติกุจจริต
ต้องปลดปล่อยด้วยการรักษาศีล เพราะผู้รักษาศีลสามารถปลดปล่อย
พฤติกรรมอย่างหยาบได้
2. ความเป็นทาสอย่างกลาง คือ นีวรรณ์ 5 สามารถปลดปล่อยด้วย
สมาธิ มีเมตตากรุณา เผื่อแผ่ประโยชน์ มีความระวังตน อบรมตนดีแล้ว
3. ความเป็นทาสอย่างละเอียด คือ กิเลสประเภทอนุสัย ปลดปล่อยด้วยปัญญา
คือพิจารณาให้ประจักษ์ในสิ่งทั้งปวง

เป็นที่เห็นได้แล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแรกในโลก ที่มีหลักการและคำสอน
ให้เลิกระบบทาส อันเป็นการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน เป็นที่เรียกร้องกันอยู่ในปัจจุบัน กล่าวได้
ว่า เรื่องนี้เป็นลักษณะเด่นพิเศษประการหนึ่งแห่งพระพุทธศาสนา³⁷

37. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา สุชีพ ปุญญานุภาพ